

SOLÀ, Joan *et al.* (comps.) (2002³): *Gramàtica del català contemporani*. Barcelona: Editorial Empúries,

I: Fonètica i fonologia

El que segueix és una recensió inevitablement subjectiva sobre els continguts que la *GCC* dedica a la fonètica i a la fonologia, la part compresa del capítol 1 al 11, entre les pàgines 37 i 462. Atesos l'abast i la complexitat temàtica, divideixo la tasca en dues parts: una de més aviat descriptiva, aplicada a cadascun dels onze capítols en particular, i una de general sobre el conjunt dels continguts. Quan convingui deixaré entre parèntesis la paginació sense més aclariments —(51) vol dir pàgina 51, (51...) pàgina 51 i següents, etcètera.

Si de cas, per avançar una síntesi, vull afirmar des d'aquest primer instant que la impressió global és senzillament magnífica —encara que no immillorable.

1. Joan Julià i Muné, *Els sons del català. L'univers dels sons. Descripció segmental: vocals i consonants. Descripció suprasegmental: l'accent*, p. 37-87.

L'autor ofereix una presentació general dels principis fonètics i les seves fonts de producció i percepció seguida d'un inventari descriptiu dels fonemes o segments prenent com a referència bàsica el català central (41...) i, subsidiàriament, altres varietats principals. Acaba amb una disquisició integrada de paràmetres encavalcats, suprasegmentals, sobre les seqüències fonemàtiques —altura tonal, durada, intensitat...— (82...) donant preferència a l'accent contrastiu, que descriu d'una manera independent a com es fa al capítol 10, com veurem, monogràficament dedicat a l'accent des d'una perspectiva ben distinta.

Partint de supòsits fonètics, que òbviament requereixen més aclariments bàsics per al lector no avesat (per exemple, l'exposició sobre intensitat-tonicitat-perceptivitat (45)), aquest capítol ve a donar un inventari ordenat de les unitats fonològiques aïllades sobre les quals en capítols subsegüents es fan diverses precisions de comportament. Adoptant com a criteri bàsic la concisió més que no pas la senzillesa, opta sempre que pot per presentar les dades en abstracte, comparant, per exemple, les vocals del català central amb les cardinals i amb pronúncies estàndards del francès, castellà, anglès i alemany. Tot i que insisteix en el factor dialectal, negligeix en canvi el factor individual i dóna les freqüències dels formants F0 (44), F1, F2 i F3 (figura III i taules III, IV i V, 44-5) com a valors a cops orientatius i a cops intrínsecs sense tenir en compte cap dispersió (ni que la taula següent (46) ha quedat buida). No comprenc, a més a més, per què no s'han inclòs esquemes gràfics articuladoris —tan ideals o abstractes com es vulgui, com les dades formàtiques— que haurien ajudat d'allò més el lector a percebre visualment la diferència que separa les vocals, les sonants i les consonants, col·lectivament i individual.

El repertori de fonemes queda, tanmateix, acuradament presentat en la respectiva distribució contextual i, tot plegat, proporciona un punt de referència al qual es poden remetre —i s'han, o s'haurien, de remetre— els capítols següents, com també veurem.

2. Joan Mascaró, *Sistema vocàlic. Reducció vocàlica. El fenomen de la reducció vocàlica. Reducció de vocals mitjanes obertes a tancades. Reducció de vocals arrodonides a u. Reducció de vocals no arrodonides a vocal central. Distribució dialectal del fenomen de la reducció. Els casos excepcionals o especials. La distribució de les vocals tòniques*, p. 89-123.

Presentació acurada de la relació que hi ha entre els fonemes vocàlics en posició tònica i àtona partint, com sempre, del català central i caracteritzant les altres variants amb el tractament respectiu que fan de la reducció vocàlica —allò que en fonologia estructuralista s'anomena 'neutralització'—. S'estudien també els casos que no s'ajusten a les pautes generals, sovint per condicionaments morfològics (derivació, afegiment de clítics...) i s'acaba amb una relació dels contextos en què solen comparèixer les vocals tòniques, tot avaluant per què n'hi ha sense exemples (com ara [éʒ] o [óʒ]) (119)).

Aprofitant la claredat expositiva, trobo que convindria dedicar més espai a establir la diferència entre l'accent enunciatiu i l'accent de mot, així com entre accent principal i accent secundari (93) i lligar-la explícitament amb les altres descripcions, dels capítols 1 i 10. Al seu torn, les referències dialectals i sociològiques, inevitablement minucioses, reben una aclaridora síntesi cartogràfica, molt d'agrair (102). Un detall: recordo haver vist una referència marginal a la parla de Felanitx (118), però no pas al seu peculiar vocalisme bàsic.

3. Teresa Vallverdú Albornà, *Fenòmens en grups vocàlics. Introducció. Grups vocàlics en contacte a l'interior de mot. Grups vocàlics en contacte en mots diferents. Conclusions*, p. 125-67.

Exposició precisa sobre els resultats possibles, tendencials, més o menys generalitzats i definitius, preceptius o no, sobre els contactes vocàlics, especialment pel que fa als diftongs i als hiats en català central. L'enorme casuística que presenten els possibles resultats té ben en compte no sols la velocitat de l'elocució, sinó també altres factors de tipus entonatiu, pragmàtic —sens dubte amb més variables de les exposades— i fins i tot sociològic (131). Val a remarcar la introducció inicial i el resum parcial a cada apartat així com les conclusions finals, que permeten garbellar les dades i sintetitzar-ne una visió general. Per això l'autora, entre altres bons criteris, no dubta a simplificar distincions innecessàries com ara la de 'fusió' i 'elisió' (132) o la clàssica entre semiconsonants i semivocals (j, w / j̣, ẉ), que redueix notacionalment a j, w (129).

4. Jesús Jiménez, *Altres fenòmens vocàlics en el mot. Canvis que afecten el timbre de les vocals. Canvis que afecten els segments*, p. 169-194.

Aquest capítol, que tanca la informació relativa a les vocals aïllades, tracta sobretot de les principals diferències dialectals que es troben en el domini català enfront de la varietat central, presa gairebé com a objecte de desig, almenys quan sembla escapar-se un tic d'admiració en tractar, possem per cas, «d'aproximacions a l'ideal de simplicitat articulatòria en posició àtona: un sistema de tres elements com el del català central» (171). Atractiva i completa exposició sobre l'harmonia vocàlica al domini valencià, presentada, igual que els altres aspectes, des d'una perspectiva explicativa, si més no hipotèticament, com quan s'addueixen raons sociolingüístiques, especialment de prestigi, per a mantenir-la.

5. Maria-Rosa Lloret, *Estructura sil·làbica. La síl·laba i la sil·labació. Les obertures sil·làbiques. Les codex sil·làbiques. La inserció d'elements no lèxics. La resíllabació*, p. 195-249.

La introducció conté una disquisició general, teòrica i històrica, sobre la síl·laba, des del punt de vista tant fonètic com fonològic, a partir de clàssics com Saussure, Stetson i Grammont, però no, curiosament, B. Hála. Interessant explicació evolutiva sobre la intersecció de segments no lèxics. Tot i l'exposició teòrico-casuística, —una exhibició—, queda sense explicació satisfactòria l'estatut sil·làbic de les sibilants en posició marginal en contacte amb oclusiva, com ara a *èxtasi* [ésktəzi] o *caps* [káps] (que Hála, en canvi, tracta a bastament).

Reconec que mai no havia sentit parlar dels jocs d'afegir [ti-] (200) i [p-] (203) a les síl·labes d'un enunciat —un autèntic exercici, per no dir un repte, de perícia fonològica intuïtiva—. Trobo a faltar, de pas, una referència a l'èmfasi com a factor per convertir en vibrant [r] la bategant [r] en posició de coda: *car* [kár] o [kár] (214), al marge encara de la pronúncia reforçada pròpia de certes zones dialectals (Camp de Tarragona i altres) on és freqüent sentir *car* [kárt], *cor* [kórt], *mar* [márt]...

6. Blanca Palmada, *Fenòmens assimilatoris. L'assimilació de la sonoritat. L'assimilació del punt d'articulació. L'assimilació del mode d'articulació*, p. 251-70.

Primer apartat on s'examinen alguns dels fenòmens provocats per contacte entre consonants, un altre cop des de la perspectiva del català central. Tot i el recolzament en l'aportació de D. Recasens, es tracten sobretot —a la pràctica, només— les assimilacions consonàntiques, i no les mani-

festacions més subtils de coarticulació i mescla gestual. Text predominantment explicatiu, magistral, sobre la sonoritat (254-7), que tanmateix reclama una ampliació per a fer-se més entenedor. Almenys per no deixar-la inèdita, a les assimilacions del mode d'articulació es podia haver afegit la nasalització, encara que es formi bàsicament entre nasals i vocals.

7. Gabriel Bibiloni, *Elisió de -n i -r, distribució de les ròtiques i altres fenòmens consonàntics en el mot. Elisió de n final de mot. Elisió de r final de mot. Distribució de les ròtiques. Altres fenòmens consonàntics en el mot*, p. 271-85.

Monografia dedicada al comportament de les nasals i ròtiques, anomenades també vibrants, en les distintes varietats del català, i a altres consonants, soles o en seqüència. Com deia abans, l'alternança entre [r] i [r̄], segons Recasens, ve determinada per factors de context i dialectals (280), però també, al meu parer, a la pronúncia emfàtica, o no, per raons d'índole pragmàtica. També calia afegir que, fora de la posició medial intervocàlica, no hi ha contrast fonològic entre [r] i [r̄] encara que no es vulgui dir que es troben en 'variació lliure'. Repeteix el que s'ha dit al capítol 5 sobre el reforç de [r] a [r̄] final afegint, però, l'augment [rt] dialectal de *car* [kárt], etcètera.

8. Miquel-Àngel Pradilla Cardona, *Ensordiment, espirantització i fenòmens que afecten les sibilants. Ensordiment d'obstruents finals. Espirantització. Contrast b/β, d/ð, g/ɣ. Distribució de sibilants*, p. 287-318.

Describeu fenòmens d'ensordiment i sonorització consonàntica en els límits de mots —ja tractats al cap. 6—, pautes i excepcions en l'alternança entre variants oclusives i aproximants, i distribució contextual de les sibilants, tot partint del català central amb precisions sobre altres variants dialectals. Remarcable distinció àmpliament raonada de la formació i repartiment territorial de [ʒ] i [ʃ] amb iod, [jʒ] i [jʃ] (306-10).

Presentació detallada d'aquests temes amb extensa aportació bibliogràfica fins i tot clàssica i amb plantejaments que ultrapassen l'àmbit del català, com en la interpretació monofonèmica o bifonèmica de les consonants africades, que tradicionalment s'ha estès a casos encara més complexos, com el de ш [ʃtʃ] del rus.

9. Nicolau A. Dols Salas, *Fenòmens en grups consonàntics. Concepte de grup consonàntic. Capacitat dels grups consonàntics. Qualitat de les consonants agrupades*, p. 319-43.

Apartats finals amb enfocament morfològic sobre els grups consonàntics i els fenòmens associats de simplificació, elisió i fusió, però també, més esporàdicament, d'augment. És un assumpte tradicionalment controvertit si, com aquí, no es tenen en compte —a més a més de la identitat fonològica i l'estructura morfològica— la velocitat d'enunciació (331) juntament amb factors d'ordre pragmàtic, com ara, afegeixo jo, el coneixement contextual compartit entre els interlocutors i la confundibilitat del resultat que en deriva.

No puc estar-me d'assenyalar, només marginalment, que en un punt d'aquesta excel·lent exposició, s'escapa un toc (o un tic) de sorpresa quan l'autor diu que la segona persona del present d'indicatiu i el plural presenten, «curiosament» (324), el mateix morfema *s* —tot i que, de fet, aquesta coincidència és un tret general de les llengües romàniques, tant occidentals com orientals (cf. l'italià [io] *canto* / [tu] *canti* i *albero* / *alberi*).

10. Salvador Oliva i Pep Serra, *Accent. Introducció. L'assignació de l'accent del mot: l'estructura accentual. La posició de l'accent en els elements tòncics. Canvis en la posició de l'accent. Suffixos. L'accent de l'enunciat*, p. 345-91.

La primer part, que cobreix fins a l'últim apartat, és de Pep Serra i es refereix a l'accent del mot a partir de la fonologia mètrica. Gairebé res, per no dir res, per tant, a veure amb la presentació del capítol 1 ni amb la vinculació que l'accent té amb el timbre vocàlic. Quan s'hi acosta més és en la

comparació entre *fàbrica*, *fabrica* i *fabricà* (348) en una comparació lògicament només quasi fonològica, que no explota a fons, o en la referència a l'accent rítmic en contrast amb l'accent morfològic (363).

Tot i el començament repetitiu i tautològic —«l'accent és una propietat dels mots que deriva de la construcció de l'estructura accentual» (348)—, la presentació de les estratègies mètriques és força efectiva i entenedora.

Pren la diftongació de *família*, i en general del grup *i* + vocal, com una regularització a l'esquema trocaic (356), però, des d'una perspectiva no explícitament mètrica, també seria explicable per la tendència reductiva general dels hiats a la diftongació, com es veu a REGINA > *reïna* > *reïna* (cf. també *reïna* (*resina*)).

Salvador Oliva s'ocupa de l'últim apartat, sobre l'accent de l'enunciat, que tampoc no té gairebé res a veure amb Julià (cap. 1) ni amb Prieto (cap. 11) ni... amb Serra, el veí de dalt. Ara el plantejament, derivat d'un treball propi i igualment magistral com l'anterior, es traspassa a la fonologia prosòdica, amb alguna referència a la fonologia generativa (371), un cop delimitats els factors del sistema dels factors externs, típicament expressius o pragmàtics (370...).

Fora d'alguna mínima referència dialectal, l'exposició només afecta el català central, i encara de forma restrictiva; almenys a mi, originari del Camp de Tarragona, se'm fa difícil reconèixer els condicionaments de l'oposició que veu en els sintagmes fonològics dels exemples de (16) sobre la pronúncia alternativa de *aquest* com a [əkést] i [əkét] (374) —al marge de dir, en tot cas, [əkést] i [əkét]—, com també en els exemples adjacents.

Són lògiques i aclaridores les referències que fa, quant al sintagma d'entonació, a la velocitat d'elocució, a la capacitat respiratòria i a factors semàntics (388), però, de nou, cal comptar també amb factors pragmàtics. No hi ha dubte que, malgrat els avenços tangibles en aquesta metodologia, pel que fa sobretot a l'enunciat, encara falta integrar més variables diguem-ne expressives i connectar-hi, si més no, l'entonació.

Paradoxalment potser, dedica un espai menor al component major, l'enunciat fonològic.

11. Pilar Prieto Vives, *Entonació. L'entonació del català. Entonació declarativa. Entonació interrogativa. Entonació imperativa*, p. 393-462.

Com en el capítol anterior, també ara es tracta d'una presentació magistral, resumida i entenedora, de l'obra de l'autora, sòlidament fonamentada en l'experimentació i en una bibliografia que, curiosament per a mi, no inclou, per exemple, A. Cruttenden. Amb gran encert al meu parer, parteix del reconeixement de les dificultats inherents a la descripció del tret prosòdic de l'entonació: la manca de contrastivitat de criteris i de representació tonal, especialment sense l'ajut experimental (395-6). Serveix tanmateix per a conferir caràcter i peculiaritat a les varietats lingüístiques i alhora aporta una gran diversitat de significats expressius, no pocs dels quals encara són patrimoni gairebé exclusiu de la intuïció dels parlants —fins i tot els menys dotats—. A propòsit d'això recordo una experiència personal d'un pretès estudi experimental exhaustiu sobre totes les maneres possibles de pronunciar l'expressió *Sí*, que es va perdre... en la mera catalogació d'exemples. I és que allò que s'anomena entonació no sols inclou la melodia, o altura musical del F0, sinó que també va lligada a molts altres índexs acústics, com ara el ritme d'elocució, la intensitat i el timbre de veu, la gestualitat i fins i tot l'eúritmia relativa i la tessitura. Més i tot, perquè presenta vincles directes amb les estructures sintàctiques (421, 433, 445...), la força illocutiva (401) i en general tot el marc pragmàtic (422).

L'autora no sols pren com a model el català central, sinó gironí o, més exactament encara, ...personal, pel que es dedueix (401). El cas és que, com saben els fonòlegs, els resultats que deriven de relacions estructurals (com ara, comprovar la disposició triangular, quadrangular... del sistema vocàlic d'una llengua) són perfectament vàlids quan s'obtenen a partir d'un sol parlant sempre que la seva adequació sigui prèviament reconeguda pels altres parlants. Inacceptable seria, en canvi, fiar a un parlant únic resultats que deriven de fets puntuals, com ara els valors formàntics de

vocals emeses per ell sol. En el cas que ens ocupa, les estructures entonatives són considerades prou en abstracte —les inflexions relatives— per a validar-ne degudament la fiabilitat.

* * *

Inicio la part general de la recensió reprenent l'afirmació inicial que la impressió de l'obra, almenys pel que fa a la fonètica i a la fonologia, és magnífica, però no immillorable. De fet, ara diré, des del punt de vista estrictament personal, repeteixo, per què tinc aquesta impressió, tot recalcant dues advertències prèvies: que puc haver-me fixat en detalls menors deixant de banda qüestions que per a altres —sobretot per als propis autors i editors— poden tenir una importància preponderant, i, en segon lloc, que les crítiques que segueixen, més que no pas retrets que puguin minvar la vàlua del producte, són tan sols suggeriments a tenir en compte en una hipotètica reconsideració d'alternatives.

L'aspecte global de la *GCC* que trobo més positiu és que el lector té a l'abast una gramàtica de referència i de consulta gairebé completa, presentada amb una pulcritud i una claredat exquisides. Fa goig de veure quina abundor de lingüistes predominantment (i relativa) joves ha emprès amb mestria indiscutible la tasca assignada d'acord amb la seva respectiva especialització —elogi que s'ha d'estendre com a mínim als autors que més sovintegen en la bibliografia.

És clar que també ens hem de preguntar a quin o quins tipus de lector s'adreça la *GCC*. Jo, per exemple, no la recomanaria pas a ningú que vulgui aprendre català, ni a qui estigui mancat d'una certa formació filològica. Tampoc no cal que estigui molt i molt versat en tecnicismes gramaticals, però almenys ha d'estar capacitat per a copsar i, si pot ser, entendre i assimilar un apartat que descriu, posem per cas, com es produeix la segregació de la *i*od en el context de la desafricació prepalatal sonora (306). No hi ha dubte que es tracta, repeteixo, d'una obra de referència i consulta, més que no pas d'aprenentatge, i que, per gran sort afegida, no és gens preceptiva, només descriptiva i explicativa, tot i que, quan convé, es consigna la posició de l'IEC al respecte. Per altra banda, d'una manera més o menys explícita, pren gairebé sempre el català central com a model i les altres varietats com a contrapunt. Només reflexionant-hi una mica es veu que no es tracta de cap decisió apriorística i políticament incorrectíssima, sinó d'una mera necessitat metodològica, de partir d'algun model qualsevol per avançar concèntricament. I és clar que si el model qualsevol ha recaigut en la modalitat central és per la procedència o l'adscripció majoritària dels especialistes i el volum relatiu de la bibliografia disponible (producte, al seu torn, de la procedència i l'adscripció d'especialistes anteriors).

És també evident que l'aplec de continguts obeeix a una planificació força meditada, tan complexa que segurament ha requerit moltes decisions correctores sobre la marxa. En aquest aspecte, predomina una primera impressió general positiva; només cal reparar en la quantitat de referències internes que van dels capítols de fonètica i fonologia als de morfologia i sintaxi, com a mínim, i que sens dubte tenen les rèpliques corresponents en els capítols referenciats.

Des del punt de vista dels continguts s'hi distingeixen almenys dues o tres dimensions. La més general respon a la mateixa planificació, de manera que el total de capítols destinats a la fonètica i la fonologia vénen a cobrir tots els aspectes considerats pertinents —dividint-los no sols en funció d'ells mateixos sinó també dels especialistes—. Això ho entenc en el sentit que si no s'han aportat dades espectrogràfiques, posem per cas, és perquè es va decidir així. I si es va decidir perquè els planificadors van aduir que això podria embolicar més que no pas aclarir les descripcions —una llàstima, o un error—, aleshores no entenc per què tampoc no es van incloure esquemes gràfics (dibuixos elementals) almenys per als fonemes bàsics ni per què no es van estalviar, simplificar o alleugerir disquisicions no poc alambinades, per bé que acurades, en més d'una exposició.

Una altra dimensió és que en conjunt més aviat predomina una sensació de col·lecció de compartiments estancs; per exemple, als capítols parcialment o totalment dedicats a l'accent. Això, que no es pot palliar amb meres referències internes, és perquè els capítols sovint són resums de l'obra

d'especialitat de l'autor respectiu —amb els seus grans avantatges i com a mínim regulars inconvenients, per descomptat—. El cas és que, combinant aquestes dues dimensions, no es pot dir que entre tots els capítols es faci una presentació clara ni coherent de la fonologia del català. I, per descomptat, encara menys unitària. No puc evitar la impressió que la majoria d'especialistes han descartat aprofitar les descripcions clàssiques, i de molt ençà a l'abast, de l'estructuralisme i el generativisme per no ser titllats precisament de clàssics, evitant (uns més que altres) tota referència a termes tan útils com fonema, al·lomorfa o neutralització. De pas, no han gosat adoptar qualsevol altre model més actual —de la fonologia de dependències, per citar un exemple— potser perquè podria crear-se un conflicte de models. Això, exceptuant les exposicions sobre la síl·laba, l'accent i l'entonació, on sí s'han adoptat models propis i independents que, al meu parer, són una delícia descriptiva mentre accentuen la sensació que mencionava abans, la de col·lecció de compartiments estancs. Mirant-ho bé, però, es tracta d'un problema sense solució, almenys òptima, perquè l'aplicació exhaustiva de models fonològics diversos hauria requerit habilitar encara més espais introductoris en detriment de l'exposició directa de les dades lingüístiques.

Tot plegat, cal reconèixer a més a més que uns temes es presten més que altres al lluïment pel fet que uns capítols són predominantment teòrics, d'altres descriptius i d'altres casuístics (dialectals). Potser també per aquest motiu s'hi observen estratègies expositives prou diferents, al marge o no de l'estil de cada autor. Hi ha qui, com Teresa Vallverdú, presenta els continguts entre introduccions i resums i els acaba amb un apartat de conclusions. Hi ha qui utilitza text escrit en cos més petit per a fornir informació de segon nivell, com la referència a la parla xipella (186-7) o la interpretació fonològica dels prefixos preaccentuats (190). No es descarta trobar fins i tot notes al peu amb informació que mereix un interès i un estatut tipogràfic superior, per no dir fins i tot preferent. Hi ha qui llista i numera els exemples i qui els insereix en el text; hi ha qui els transcriu totalment i qui ho fa parcialment per a destacar allò que s'analitza. Hi ha encara qui prefereix dir 'mot', qui 'paraula' i qui l'un i l'altra.

Personalment, preferiria que hi hagués un índex de conceptes específic després de cada secció temàtica a més a més d'un de sencer al final de l'últim volum. Així resultaria més fàcil identificar i localitzar tot allò que un lector amb intencions concretes voldria consultar. Ho dic perquè, insisteixo, no em consta que es parli sobre l'assimilació de nasalitat comparant, per exemple, aquest tret a [á] en *manta*, *santa* i *malta* per oposició a *salta*. Quasi goso dir que no hi és, tenint en compte que a l'índex general del tercer volum no hi surt i que en el llistat de diacrítics (xxxviii) la nasalització s'il·lustra amb un exemple que no sé interpretar: *pren-li* [prélli], és a dir, amb una lateral nasalitzada seguida d'una altra sense nasalitzar. Trobo que això mereix atenció... si és que no es tracta d'una mera errata, clar.

Millorable i magnífica GCC, sí.